Ivo Žajdela

Komunistično uničevanje Celja

Zgodovinar dr. Milko Mikola je v knjigi Celje v plamenih revolucije na podlagi arhivskih dokumentov predstavil revolucionarno nasilje, ki je Celju zadalo težak in trajen udarec. Knjiga je zgodovinarjevo dopolnilo knjigi Janeza Črneja Grobišča na Štajerskem.

Del tretje brigade Knoja 12. maja 1945 pred magistratom v Celju. Čaka jih velika morija.

»Zmaga« komunistične revolucije v Sloveniji se je tudi v Celju najprej manifestirala v obliki strahotnega nasilja, ki ga je takoj po koncu vojne leta 1945 začela izvajati komunistična revolucionarna oblast. Zgodovinar dr. Milko Mikola, eden najvidnejših poznavalcev povojnega nasilja v Sloveniji, je v knjigi *Celje v plamenih revolucije* (izdala jo je Celjska Mohorjeva družba) na podlagi arhivskih dokumentov predstavil revolucionarno nasilje, ki je Celju zadalo težak in trajen udarec. Celjski zgodovinarji, ki so o povojni zgodovini Celja pisali v času komunističnega režima, tega nasilja sploh niso omenjali, kot da ga sploh ni bilo. Glede povojnih pomorov, grobišč in koncentracijskega taborišča na Teharjah je pred leti sramoto celjskih zgodovinarjev moral popravljati Janez Črnej, ki ni zgodovinar, s knjigo *Grobišča na Štajerskem*.

Najprej je Mikola opisal vzpostavitev komunistične oblasti v Celju. Sledijo poglavja o pomorih civilistov in vojnih jetnikov na območju Celja, o uničevalnem taborišču Teharje in o otroškem taborišču Petriček. Avtor piše o izgonu pripadnikov nemške narodne manjšine iz Celja, o nasilnih »razlastitvah« premoženja in o političnih sodnih procesih. Posebno poglavje je namenil zatiranju verske svobode oz. nasilju nad verskimi skupnostmi. Mnogim knjigam o terorju »komunistične države« se je pridružila še ena zelo dobra.

Za vedno zaznamovano mesto

Kot je Mikola zapisal v knjigi, se je »zmaga« komunistične revolucije v Sloveniji tudi v Celju najprej manifestirala v obliki strahotnega nasilja, ki ga je takoj po koncu vojne leta 1945 začela izvajati komunistična revolucionarna oblast. »Celje spada med tista slovenska mesta, ki jih je komunistično revolucionarno nasilje najmočneje prizadelo in ga hkrati tudi za vedno močno zaznamovalo. Celjski zgodovinarji, ki so o povojni zgodovini Celja pisali v času komunističnega režima, tega nasilja sploh niso omenjali, kot da ga sploh nikoli ni bilo, kar velja tudi za tedanjega najvidnejšega celjskega zgodovinarja Janka Orožna. V njegovem obsežnem delu *Oris sodobne zgodovine Celja in okolice 1941–1979*, ki je izšlo leta 1980, o nasilju komunistične revolucionarne oblasti v Celju ni zapisane niti besedice. Orožna nekoliko opravičuje dejstvo, da tudi če bi o njem hotel pisati, mu tedanja oblast tega ne bi dovolila objaviti. Kot namreč lahko ugotovimo iz dokumenta občinskega komiteja ZKS Celje z dne 2. aprila 1976, ki nosi naslov *Pripombe k gradivu, ki nam ga je posredoval tov. prof. Orožen* (hrani ga Zgodovinski arhiv Celje), je občinski komite ZKS Celje njegovo delo pri pripravljanju te knjige sproti spremljal in preverjal, da ne bi bilo v njej zapisanega česa takšnega, kar bi partiji ne ustrezalo.«

Najhujše oblike nasilja

Prav dejstvo, da o nasilju komunistične revolucionarne oblasti v Celju še ni bilo ničesar napisanega, je Mikolo kot zgodovinarja spodbudilo, da je, potem ko se je zaposlil v Zgodovinskem arhivu Celje, začel z njegovim preučevanjem. Pozornost je najprej usmeril na povojne nasilne razlastitve premoženja (zaplembe, agrarno reformo, nacionalizacijo zasebnih gospodarskih podjetij) in svoje prispevke o tem objavljal v *Celjskem zborniku*. Nato se je lotil preučevanja povojnih političnih sodnih procesov pred celjskimi sodišči in o njih leta 1995 izdal knjigo *Sodni procesi na Celjskem 1944–1951*. Kasneje je začel s preučevanjem povojnega revolucionarnega nasilja v Sloveniji, katerega sklepni del predstavlja knjiga *Rdeče nasilje*, ki je leta 2012 izšla v redni zbirki Celjske Mohorjeve družbe.

»Ker sem s to knjigo preučevanje povojnega revolucionarnega nasilja v Sloveniji zaključil, sem se odločil, da to isto problematiko, ki sem jo v njej obdelal za celotno Slovenijo, obdelam posebej samo za območje Celja. Tako je nastala

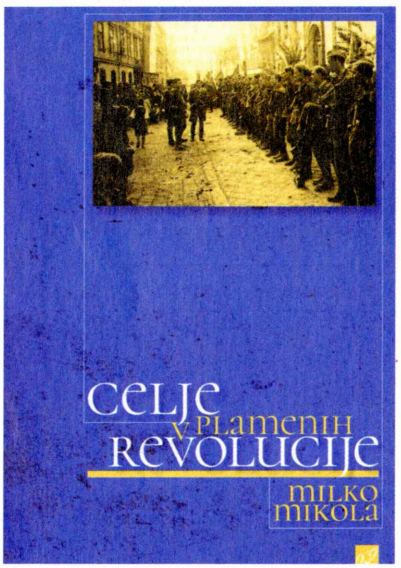
ta knjiga. V njej bo bralec našel osnovne podatke o vseh najtežjih oblikah nasilja, ki jih je komunistična revolucionarna oblast v prvih povojnih letih izvajala nad številnimi Celjani. Pri njenem pisanju sem v veliki meri uporabil svoje že objavljene študije in prispevke na to temo, nekatere teme pa sem obdelal povsem na novo.«

Koncentracijsko taborišče Teharje

S komunističnim revolucionarnim nasiljem tudi Celju ni bilo prizaneseno. Takšnega nasilja, kot ga je Celje doživljalo v prvih povojnih letih, ga v vsej svoji zgodovini še ni doživelo. Svoj višek je doseglo v prvih mesecih po končani vojni, ko je tako kot povsod po Sloveniji tudi v Celju potekala operacija »čiščenje«, v okviru katere so bili izvršeni najtežji zločini, med njimi tudi takšni, ki se uvrščajo med zločine proti človečnosti. V okviru te operacije je Ozna ob sodelovanju enot Knoja v Celju že maja 1945 začela izvajati množične aretacije civilistov, jih zapirala v Stari pisker in v koncentracijsko taborišče Teharje, mnoge od njih pa so nato brez vsakega sodnega postopka umorili. Poleg številnih Celjanov je žrtev množičnih pomorov, ki so se v prvih povojnih mesecih dogajali na območju Celja, postalo več tisoč pripadnikov vojaških enot in civilistov z drugih območij Jugoslavije. Med njimi je bilo daleč največ pripadnikov hrvaških vojaških enot, ki so se ob koncu vojne maja 1945 na svojem umiku proti Avstriji znašli na širšem celjskem območju in so se tu morali predati enotam 1. in 3. Jugoslovanske armade. Kako zelo obsežni so bili ti poboji, pričajo številna grobišča, ki so bila po padcu komunistične oblasti odkrita in evidentirana na območju sedanje mestne občine Celje. Celje se je v tistih pomladnih in poletnih mesecih leta 1945 spremenilo v mesto, obdano z množičnimi grobišči oziroma morišči.

Na množičnem grobišču so komunisti zgradili osnovno šolo.

Poboji vojnih ujetnikov

Hkrati ko je maja in junija 1945 oddelek Ozne za Celje-mesto izvajal poboje aretiranih Celjanov, so v neposredni bližini Celja potekali še neprimerno bolj množični poboji vojnih ujetnikov: ustašev, hrvaških domobranov, četnikov in nemških vojakov. Teh niso izvajali pripadniki Ozne za Slovenijo, ampak pripadniki Ozne 3. Jugoslovanske armade, ki je upravljala s taborišči za vojne ujetnike, ki so maja 1945 obstajala v bližnji okolici Celja. Največje ujetniško taborišče je bilo na območju Medloga in Babnega, poleg njega pa se omenjata še ujetniški taborišči na Glaziji in na Čatrovem posestvu Bežigrad v Bukovžlaku. V ujetniškem taborišču v Medlogu in na Babnem je bilo sredi maja 1945 že 7.600 Nemcev, 4.550 ustašev, 2.709 hrvaških domobranov, 600 četnikov, 38 ruskih »belogardistov«, 28 Poljakov in 25 Italijanov. V naslednjih dneh se je število vojnih ujetnikov v njem še močno povečalo, saj je samo 12. Krajiška brigada 17. maja vanj privedla 30.000 novih vojnih jetnikov – Nemcev, ustašev in hrvaških domobranov. Veliko teh zajetih ustašev in hrvaških domobranov so nato umorili na raznih lokacijah v bližini Celja.

Največ vojnih ujetnikov, ki so jih pobili v bližini Celja, je bilo ustreljenih in zakopanih v protitankovskem jarku, ki je potekal od Teharij do Levca. Za kako množično grobišče gre, pove podatek, da je bil pri uradnem izkopu tega protitankovskega jarka na Golovcu, v bližini osnovne šole Franja Roša, na dolžini dva in pol metra izkopanih 41 ostankov trupel žrtev.

Grobišča v bližnji in širši okolici Celja

Posledica izvajanja množičnih pobojev v bližnji in širši okolici Celja v prvih povojnih mesecih leta 1945 so številna grobišča, ki so bila odkrita in evidentirana po padcu komunistične oblasti v Sloveniji. Teh krajev niti ne bi smeli imenovati »grobišča«, saj so vse do danes ostala brez ustrezne označbe, poleg tega se za večino niti ne ve, katere žrtve so v njih zakopane. Na območju Celja je evidentiranih 30 grobišč.

Na nekaterih grobiščih (moriščih) so kasneje načrtno zgradili razne objekte. Eden teh je tudi stavba osnovne šole Franja Roša na Golovcu. Grobišča ob nekdanjem teharskem koncentracijskem taborišču so celo prekrili s komunalnimi odpadki in zalili z odpadki, ki nastajajo pri pridobivanju titanovega dioksida v celjski Cinkarni, kar je barbarstvo brez primere.

Nasilju ni bilo konca

V okviru operacije »čiščenje« spomladi in poleti 1945 je bil izveden tudi izgon pripadnikov nemške narodne manjšine iz Celja v Avstrijo. V Celju so tedaj potekali tudi množični sodni procesi proti »vojnim zločincem« in »narodnim sovražnikom« pred vojaškim sodiščem in pred t. i. sodiščem slovenske narodne časti. Šlo je za komunistične montirane »sodne procese«.

Vsem tem represivnim ukrepom, ki jih je komunistična revolucionarna oblast v Celju izvajala pomladi in poleti 1945, so leta 1945 in v →

naslednjih letih sledili novi represivni ukrepi. Enega najtežjih so predstavljale nasilne razlastitve premoženja, ki jih je komunistična revolucionarna oblast začela izvajati leta 1945 z množičnimi zaplembami premoženja »narodnih sovražnikov« in jih nato nadaljevala z agrarno reformo ter z nacionalizacijo zasebnih gospodarskih podjetij. Temu je leta 1949 sledilo pošiljanje »razrednih« in drugih »notranjih sovražnikov« na »politično prevzgojo« v delovna taborišča za »poboljševalno delo« in za »družbeno koristno delo«. Naštetim oblikam represije je treba dodati še zatiranje vere in preganjanje verskih skupnosti, ki pa ni bilo značilno samo za prva povojna leta, ampak za celotno obdobje komunistične oblasti v Sloveniji, saj se je začelo že leta 1941 in se je končalo šele z njenim padcem leta 1990.

Izkopavanje grobišča na celjskem Golovcu leta 1996

Od Venišnika do Turnherja

Množično »državno« nasilje na Celjskem, še posebej ravnanje z domobranci in civilisti v teharskem koncentracijskem taborišču, je nedvomno predstavljajo zločin proti človečnosti, zato se je, poudarja Mikola, nujno treba vprašati, kdo je bil zanj odgovoren. Po njegovih ugotovitvah največjo odgovornost za zločine, ki so se zgodili v teharskem koncentracijskem taborišču, vsekakor nosi tedanje slovensko politično (partijsko) vodstvo, načelstvo Ozne za Slovenijo in vodstvo Knoja. Ker pa je teharsko koncentracijsko taborišče spadalo pod pristojnost oddelka Ozne za okrožje Celje, (so)odgovornost za zločine, ki so se zgodili nad interniranci v njem, nosita tudi njegov načelnik Milan Venišnik - Savinc in njegov namestnik Karel Forte - Marko Selin. Če pa drži podatek, da je poboje zapornikov iz koncentracijskega taborišča Teharje izvajal 1. bataljon tretje brigade slovenske divizije Knoj, pa (so)odgovornost zanje nosi tudi njen poveljnik Benjamin Žižmond.

Ko je leta 1984 predsedstvo CK ZKS dalo pobudo, da se raziščejo povojni poboji domobrancev, so za podatke o tem med drugim vprašali Milana Venišnika kot nekdanjega načelnika oddelka Ozne za okrožje Celje. Od njega so želeli zvedeti, kaj se je zgodilo z domobranci iz teharskega koncentracijskega taborišča, in ali so mu bila glede ravnanja z njimi iz Ljubljane dana kakšna navodila. V pogovoru z Ivanom Križnarjem kot predstavnikom CK ZKS 9. novembra 1984, je Venišnik zanikal, da bi o pobojih domobrancev iz teharskega koncentracijskega taborišča karkoli vedel. Pri tem se je izgovarjal, da se zaradi velike časovne oddaljenosti tedanjih dogodkov niti ne spominja več dobro in da je odločitev o ravnanju z domobranci bila »stvar republiške Ozne (morda tudi zvezne)«, navodila za ravnanje z domobranci pa naj bi »prinesli tovariši iz Ljubljane«. Edino česar se je spominjal, je bila skupina žena in deklet iz teharskega koncentracijskega taborišča, za katere je dal ukaz, da se »likvidirajo«, kar je tudi obžaloval. To, da sta se za poboje domobrancev iz teharskega koncentracijskega taborišča začela zanimati partija in Republiški sekretariat za notranje zadeve, je Milan Venišnik verjetno razumel kot grožnjo in je 28. decembra 1984 naredil samomor.

Določeno (so)odgovornost za tisto, kar se je dogajalo v koncentracijskem taborišču Teharje, poleg zgoraj navedenih nedvomno nosi tudi njegov komandant Anton Turnher. To še toliko bolj, ker je bil študent medicine, bodoči zdravnik torej, od katerega bi pričakovali, da si bo prizadeval za humano ravnanje s taboriščniki, ne pa da bo pristal na njihovo mučenje in pobijanje.

Krvavi biser

Z opisanim revolucionarnim nasiljem je bil Celju zadan težak in nepopravljiv udarec. Zlasti hud udarec mu je bil zadan z množičnimi poboji njegovih meščanov, z izgonom nemške narodne manjšine, z nasilnimi razlastitvami in z uničenjem zasebnega podjetništva. S temi represivnimi ukrepi je bilo namreč celjsko meščanstvo popolnoma uničeno in je kot družbeni sloj že leta 1945 povsem izginilo. Hkrati z uničenjem celjskega meščanstva je bila že leta 1945 skoraj v celoti uničena vsa dotedanja celjska gospodarska, politična in duhovna elita, zamenjala pa jo je komunistična iz vrst poklicnih revolucionarjev.

To, da je leta 1945 usoda Celja prešla v roke komunistične »elite«, se je na simbolni ravni kazalo v poimenovanju celjskih trgov in nekaterih ulic po posameznih »najzaslužnejših« komunistih. Celje je leta 1945 in v naslednjih letih dobilo Titov trg, Stalinov trg, Tomšičev trg, Šlandrov trg, Trg V. kongresa, Trg oktobrske revolucije, Zidanškovo ulico, Stanetovo ulico, Vrunčevo ulico itd. Kot da to še ni bilo dovolj, sta mesto Celje in nato občina Celje nekaterim komunistom za njihove »zasluge za izvedbo socialistične revolucije« in za njihov »neprecenljivi prispevek k povojnemu razvoju Celja« podelila še naziv častnega meščana mesta Celja oziroma častnega občana občine Celje. Poleg Josipa Broza Tita, Edvarda Kardelja in Sergeja Kraigherja so bili te časti deležni tudi naslednji »zaslužni« celjski komunisti: Franc Leskošek - Luka, Peter Stante - Skala, Mica Šlander, Stane Kokalj, Franc Simonič in Olga Vrabič. Franc Simonič denimo je leta 1963 postal častni občan občine Celje zato, ker je bil »kar devet let sekretar Okrajnega komiteja ZKS Celje«, torej »na najodgovornejšem političnem položaju v celjskem okraju«.

»S tem ko je Celje leta 1945 prešlo v roke slabo izobražene komunistične 'elite', se je nujno začela njegova vsesplošna regresija. Iz mesta, ki so ga nekoč imenovali 'biser ob Savinji' in ki je pred vojno veljalo za eno gospodarsko najbolj perspektivnih slovenskih mest, se je po letu 1945 začelo pogrezati v zanemarjeno provincialno mesto, posledice česar je čutiti še danes,« je v knjigi na koncu, potem ko je dokaj izčrpno prikazal mnoge oblike revolucionarnega nasilja v Celju, zapisal zgodovinar dr. Milko Mikola. ×